

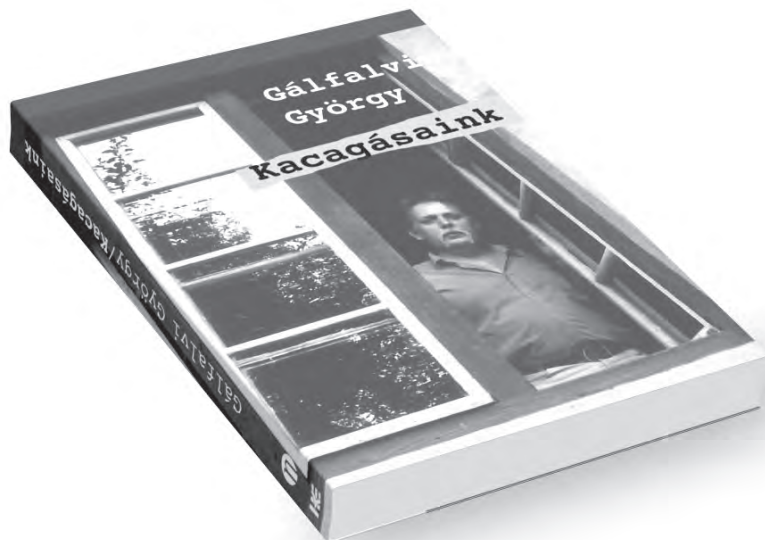
BÖGÖZI ATTILA

Képtelen kacagásaink

Kritika

„Micsoda képtelenség: néha még kacagunk is a diktatúrán. Ki nem tapasztalta, hogy amikor már nem tudjuk abbahagyni a nevetést, egyszerre csak élesen belenyilallik a tarkónkba, nem pontosan középen, hanem egy kicsit fennebb, jobbra vagy balra? Mint egy reszkető kézzel elsütött pisztolyból a tarkólövés. Mert hát a hatalomnak nincsen humorérzéke, következésképpen semmitől sem fél jobban, mint attól, hogy kinevetik. Kínunkban nevtünk, sírnunk kellett volna inkább. Erről szól ez a könyv: valamiféle belső szabadságról.”

Ennél tömörebb, találóbb szavakkal aligha lehet összefoglalni azt a 414 oldalt, amennyit Gálfalvi György *Kacagásaink* című, a nagyváradi Holnap Kulturális Egyesület és a budapesti Noran Libro Kiadó közös gondozásában megjelent kötete oldalszám-szerűségében jelent.



BÖGÖZI ATTILA (1955, Marosvásárhely) újságíró, könyvszerkesztő. 1984-ben újságírásból, 2009-ben jogból diplomázott. Szülővárosában él, az Erdélyi Riport munkatársa. Versei a Látóban, a Váradban és az Irodalmi Jelenben jelentek meg. 2005-ben látott napvilágot a Pokol tornáca című kötete, ebben a nemkönyvben nemköltőként, nemversek írójaként vall önmagáról.

Markó Béla könyvajánlója a kötet hátsó borítóján nemcsak összegez lényeglátó tömörséggel, hanem fogódzót is kínál az olvasónak a tíz, különböző időben keletkezett s különböző műfajú írás lehetséges értelmezéséhez.

Gálfalvi György – alcímében emlékiratokként megjelölt – kötete tipikusan az a könyv, amelyik kimondva vagy kimondatlanul sokkal több kérdés feltevésére ad lehetőséget, mint amennyi választ megfogalmaz. Az sem véletlen, hogy maga Markó is kérdéssel közelít az írói szándék tettenéréséhez. „Nem volt elég egyszer megszenvedni, most újra át kell élni mindezt, titkosszolgálati dossziét

lapozva megeleveníteni a lezárt múltat? Hát éppen ez az: semmi sincs lezárva. És nem is lesz, ha nem próbáljuk elmondani, hogy milyen is egy zsarnoki rendszer, hitelesen, pontosan, meggyőzően...”

Nos, Gálfalvi György pontosan ezt teszi.

Amiket a kibeszélés terápiaja sem old fel

Megpróbáltam egy szuszra, tényregényként végigolvasni Gálfalvi könyvét, de nem ment. Mert folyton megakasztottak szándékomban a továbbgondolásra készítő mondatok, melyek akárcsak egy bűvópatak, a legváratlanabb pillanatokban törtek elő a lehallgatási jegyzőkönyvek kérge, sőt-lan, monoton egyhangúságú felszíne alól, s melyek, mint két pohár hangja koccintáskor, kristálytisztán összecsengtek azzal, amit Markó Béla *Egy irredenta hétköznapijai* címen közreadott saját lehallgatási jegyzőkönyvei elé írt esszéjében így fogalmaz meg: „...nincs ostobább gőg annál, hogy a történelem nem ismétlődik, és hogy mi egy jottányival is okosabbak vagyunk, mint elődeink. Talán többet tudunk valamennyivel. De még ezt sem hiszem. Inkább csak mást tudunk.”

Hogy mi az a „más”, amit Gálfalvi tud?

A kérdés megválaszolásához, kérem, olvassák el a könyvet, mely, mint mondtam, egy szuszra ugyan nem olvasható (nem is ez volt az írói szándék). De ettől mindvégig izgalmas, hiszen – amint azt Szűcs László *Közelmúltunk kacagtató tragikum*a című, az *Erdélyi Riport online*-ban megjelent könyvajánlójában írja – a „szemtanú hitelességével szembesülhettünk azzal, hogy a diktatúra milyen erőfeszítéseket tett az ellenségesnek tekintett személyek megfigyelésére, olykor milyen kacagtatóan tragikus okok miatt folytattak alapos nyomozást. Ugyanakkor arról is képet kap az olvasó, hogyan működött egyféle belső szolidaritás, hogyan juthattak ki hírek, hogyan lehetett segíteni, néha az orránál fogva vezetni a titkosszolgálatot.”

A szerkesztő váraként a könyv egyik bemutatóján beszélt arról, hogy a Gálfalvi-émlékiratok olvasása saját Marosvásárhely-látását is alapvetően megváltoztatta. Egészen másképp

jár-kei Marosvásárhely utcáin, a szimbolikus jelentőségű épületek is más jelentőséget kaptak attól függően, hogy az értelmiségi lét lehetőségeiről töprengő író épp mire fókuszál, a felszínen szürkének tűnő hétköznapiok sűrűjéből mi az, amit nemcsak belülről, hanem kívülről is nézve lát és láttat.

Gálfalvi a mai napig nem érti, hogy mivel érdemelte ki azt, hogy annyi irgalmatlanul sok energiát pazaroltak megfigyelésére, hiszen, mint ahogy a *Csobbano szavaink* című fejezetben írja: „ezeket az alapszövegeket felettesek egész sora kipreparálta, filológusokat megszegyenítő körütekintéssel előszavaztak, utószavaztak, láb- és oldaljegyzetekkel látták el, az információkat ide-oda utalták.”

Mindez hatalmas háttérapparátus, amely a szerzőt szekusfenntartóvá avatta, akinek a megfigyeléséből – és minden bizonnyal nemcsak az övéből – „egy teljes gépezet húzott az átlagost többszörösen meghaladó jövedelmet”.

De nem lenne Gálfalvi Gálfalvi, ha a sötét tónusú emlékszilánkokat is ne színezné át finom iróniával, mint amikor arról mesél, hogy a hatezer oldalnyi megfigyelési anyagának nagy részét nem géppel írták, s ezért sok esetben nehéz volt a primitív kézírásokat kibetűzni, ezért „köszönetet mond” P. D. főhadnagynak és N. A. századosnak, akik kollégáiktól eltérően könnyen olvasható, kulturált kézírásukkal könnyítették meg a tájékozódását. Erre célozva írja, hogy „ezt a

könyvet jórészt nem én írtam, mások már megírták rólam, de nem helyettem”.

Ebből a vallomásból kihallani azt is, hogy hosszú töprengések eredményeként született meg ez a könyv, amely a lehallgatási jegyzőkönyveknek csak a töredékét tartalmazza. Ám ez a töredék is, a visszanezés atmoszférájának sötét tónusai-val, hitelesen idézi fel azoknak az éveknek az eszement hangulatát, kínzó borzadalmait.

Egyik kedves ismerősét, Végel Lászlót idézve mondja a *Csobbanó szavaink* című írásában Gálfalvi: „Könnyű azoknak következeteseknek maradni, akik vakon hisznek igazságukban. De nehéz azoknak, akik kételkednek benne, akik elviselik a szépség és a viszonylagosság kockázatát, de mégis következetesek.”

A gondolat mély őszintesége akárha keretbe foglalná azt a szellemi önarcképet, amelyet magáról rajzol a szerző: „Abban az értelemben gondolkodtam másként, hogy a magam módján gondolkodtam. Nehezen alkalmazkodtam mindenféle elváráshoz, mert magamhoz is nehezen alkalmazkodtam, nemhogy másokhoz. Alkatilag önfejű vagyok, de az a fajta önfejű, aki közel engedi magához a kételyt: igazam az igazság-e?”

A kérdés megválaszolatlanságában sem költői, hiszen az önvédelemből magára erőszakolt öntompítás ellenére, Gálfalvi egész életében nem tett mást, csak mondta a magáét. Igaza volt-e az igazság? Nem számított. „Kezdetől tisztában voltam, hogy helyzetemért, folytatásos csatározásaimért együtt vagyunk hibásak: én és a világ, a világ és én.”

Ilyen őszintén csak az néz tükörbe, aki korán felismeri, hogy mi dolga van ezen a világon, s a tőle telhető következetességgel igyekszik a felismert feladatokat szívósan elvégezni. Még akkor is, ha annak a legalapvetőbb emberi méltóságot is sárba tipró következményei vannak, egy olyan sokad fokú függvény értelmezési tartományán belül, ahol „az alkati együtthatók és az állami kontextus szorításában kellett valahogy élni”.

Ezekből a gyötrelmes mélységekből katartikus erővel tör elő a puritán egyszerűséggel papírra vetett pokoljárás fájdalmas élménye: „1964. november kilencedikén nagyon megverték.

Vége leírtam ezt a mondatot, megittam egy pohár vizet, s most várom, hogy enyhüljön a gyomromból a mellembe kúszó szorítás. Nincsenek illúzióim: tudom, hogy ezt a görcsöt a kibeszélés terápiája sem tudja feloldani.”

Ennek ellenére a kötet mégis egyfajta kibeszélő-könyv, a szónak abban az értelmében, hogy a szerző az irodalmi igényű esszéik tudatosan építkező formáiba ágyazva kibeszéli mindazt, amiről negyvenkilenc éven át hallgatott, s aminek sokarcúságáról legtisztábban talán az *Adjátok vissza az őrtornyomat. Vagy talán mégse...* című esszéjében, megértő humanizmussal vall – akár úgy is, mint „Gherasim” nevű megfigyelt célszemély, akiről, például, „Moldovan”, (ma is visszaköszön neki az utcán) szorgosan jelentett, s akinél éppen ezért csontig hatol a kérdés: „miért vetemedett ilyesmire?”

Látva megtörténni a történelmet

Gálfalvi György nem azért nem lett besúgó, mert egy megalkuvásra képtelen, valódi hús-vér hős volt, akinek lételeme az örökös lázadás, hanem mert saját törvénye szerint akart és tudott élni. Nem hősként, hanem emberként, aki megérti azoknak az időknek az áldozatait is, s így akad, akire még annak ellenére sem haragszik – lásd Jánosházy Györgyöt –, hogy az nyilvánvalóan jelentéseket írt róla.

Bonyolult világ, bonyolult összefüggésekkel, jelentésekkel, üzenetekkel.

A Gál Sándor által (felvidéki költő) magaslesnek vélt erőd valójában nem más, mint a Securitate „sötétítőtornya” Gálfalviék szomszédságában, pontosan a kertjük tövében. Olyan anekdoták fakadtak belőle, mint az, amikor egy hajnali borozgatás sötétje közepette Zalán Tibor megjegyezte, talán most már lefeküdtek, mire az egész kert fényárba borult, nyilván egy magyarul tudó őr figyelmeztette őket.

Mikor aztán a történelem szekérkereke fordult egyet, s a magaslesnek becézett sötéttorony is eltűnt, s amikor már az egészséges ösztönök is azt súgták, hogy talán túl kellene lépni az emlékeken, vagy legalább lazábban kellene emlékezni mindarra, ami az utóbbi évtizedekben megtörtént, az őrtorony, hiányában az, ami útját állja a jótékony feledésnek. Nem, Gálfalvi, nem kéri vissza az őrtornyát, de emlékezni szeretne „azokra, akikkel együtt éltem az őrtorony árnyékában, mert úgy látom, hogy elfeledték őket, és nekem kell rájuk emlékezniem. Emlékeztetni szeretnék azokra, akik életük szorításában ellehetetlenültek, elpusztultak, többnyire elpusztították magukat”.

Mivel Gálfalvi György és Markó Béla egy szerkesztőségben (korábban *Igaz Szó*, majd '89 után *Látó*) dolgoztak, a diktátúra logikája szerint, az természetes, hogy mindkettőjüket megfigyelték és lehallgatták, így saját lehallgatási jegyzőkönyveikben kölcsönösen a legtöbbet szerepelnek.

„A könyv végén található névmutató szerint jóval több mint száz alkalommal szerepelek Markó Béla lehallgatási jegyzőkönyveiben; az én lehallgatási jegyzőkönyveimben Markó Béla szerepel legalább ennyiszor, de lehet, hogy többször, mert az én iratcsomóm jóval vaskosabb, talán azért, mert idősebb vagyok” – írja Gálfalvi Markó könyvéről. Majd a *Kacagásaink* fülszövegében Markón a sor, hogy így valljon: „Kínunkban neveltünk, sírnunk kellett volna. Erről szól ez a könyv: valamiféle belső szabadságról. Tudom, mert tanúja és sok mindenben társa voltam Gálfalvi Györgynek, láthattam, hogyan lázadta végig közös szerkesztőségi évtizedeinket.”

És ilyen körülmények között magától adódik, hogy – markós szófordulattal élve – egymás mellett látták megtörténni a történelmet, a hatalom és a társadalom kapcsolatának azt a sajátos szeletét, amit bizonyos értelmiségi körök megpróbál-

tak ellenállássá izzítani, ám 1989 után még ennek ellenére sem lett igazán más a világ.

Talán ezért is kell emlékezni, és emlékeztetni, hogy fel ne támadjon a múlt, ami könnyen válhat jelenné, s ami mindennél veszélyesebb: ha nem vagyunk elég éberek, elég szolidárisak, a velünk levő múlt egyszer csak újból előttünk lehet.

Minden bizonnyal elgondolkodtató és első hallásra zavarba ejtően kétértelmű lehet a kötet címe, hogy: *Kacagásaink*. A cím dekódolásához a 217. oldalon jut el az olvasó, hiszen az azonos című írás a *Látó* 2009. júliusi számában jelent meg, s eredetileg egy korábbi hasonló vállalkozásról, a Markó Béla lehallgatási jegyzőkönyveit feldolgozó *Egy irredenta hétköznapjairól* szól.

Nincs abban semmi túlzás, ha azt mondjuk: Gálfalvi és Markó élete egy nagy barátság története, a folyamatos egymásrautaltságban, a folyamatos félelemben. „Elidegenedett világunkban akár nosztalgiával is gondolhatunk vissza a baráti együttlétekre, az állandó bandázásokra, s mindenekelőtt a hatalmas nevetésekre, melyekkel a végsőkig bőszítettük a minket lehallgatókat. Ők úgy érezték, torkunkon tartják vasmarkukat, mi pedig önmagunkat és egymást bátorítva, torkunk szakadtából, harsányan kacagtunk, nehogy szűkölni kezdjünk.”

Szükségtelen magyarázni, hogy kik azok az „Ők”, ám minden kétséget

kizáróan innen származik a cím, amely ekképp dekódolva az elsődleges jelentéstől, a jelképhordozó másodlagos értelmezéséig, tömörségével, némi öniróniától sem mentesen, egy egész korszakot összegez. E korszakhoz Markó Béla alapmetaforaként a *Piroska és a farkas* meséjét választotta, s arra a következtetésre jut: „ha nem vigyázunk, ismét nőni kezd a nagymama füle”, ám Gálfalvi öreg kutya ösztöne azt súgja: a nagymamának máris farkasfüle van.

Van a könyvnek egy önéletrajzi olvasata is, melyben az olvasó sok mindent megtudhat Gálfalvi Györgyről, a szerkesztőről, a javíthatatlan írástudóról, a kapcsolatteremtőről, a magánemberről, a forradalomról, egyszerűen mindarról, ami a felszínen szürkének tűnő hétköznapiok sűrűjében megmerítkezve a Gálfalvi-létet meghatározza. Abban a környezetben, ahol „egy értelmiségi csoport megpróbál iparkodás nélkül egyszerre kint és bent egeret fogni, önmagával és az ellenséges, időnként a legközvetlenebbül fenyegetőző világgal kompromisszumokat kötni, érezve, hogy vérre megy a játék, hiszen barátok hullnak ki, búcsúztatókat kell írni és mondani, alig leplezett kamerák és mikrofonok előtt, latolgatva, hogy ki lesz a következő, s egyáltalán van-e esély talpon maradván megúszni ezt az örületet...”

Nagy erénye az interjúkból és esszékből összerakott kötetnek, hogy első sorától az utolsóig az olvasó hitelesnek érzi mindazt, amit Gálfalvi György mond. Mert nem a szépírói eszközök tűzijátékával igyekszik elkápráztatni az olvasót, hanem az értelmiségi lét lehetőségeiről töprengő szépíró vívódásainak őszinte felmutatásával, saját helyzetét nemcsak belülről, hanem kívülről is nézve, az események fölé

emelkedve, ahogy megfigyelőit, vallatóit, kényszergetőit is felülről nézte – a humor, az irónia, a kacagásra való képesség megőrzése mellett.

Érdemes lenne még szólni, de ennek felfedezését helyszűke miatt már az olvasóra bizzuk, az „egymást karon fogó” gesztusról (Cseres Tibor és Mészöly Miklós), vagy akár a román–magyar viszony sajátos megközelítéséről, amikor az egészen mérsékelt román emberek sem értik, a forradalom után közvetlenül, ugyan miért lenne szükség magyar feliratokra, például.

És ha csak néhány mondat erejéig, de külön szót érdemel a könyv borítója, melyen Kántor László fotója egy ablakban álló férfit kapott lencsevégre. Gálfalvi egyesén az olvasó szemébe néz, mint akinek nincs semmi rejtetnivalója. Arca inkább komoly, mint derűs. Felülről néz le az éppen érkezőre, de nem felettünk áll. A nyitott ablakszárny befogadó, a másik csukott ablakszárnyban a kert fái tükröződnek.

Immár toronytalanul.